

U.T. XIII. 1990-1991. Págs. 53-60.

EL PRONOM 'ES' COM A ELEMENT CATAFÒRIC DAVANT DE SUBORDINADES EN FUNCIÓ D'ACTANT ACUSATIU

Andreu Castell i Vicente

És de sobres conegut que les diverses funcions del pronom *es* representen una de les dificultats més grans en l'aprenentatge de la llengua alemanya. Aquesta dificultat abasta un grau molt elevat, i no tan sols per a l'estudiant, sinó també per al docent que ho ha d'explicar, quan el pronom apareix com a element catafòric davant de subordinades d'actant acusatiu.

Per regla general a les gramàtiques el tema és tractat molt superficialment. Els seus autors es limiten a assenyalar que el fet que es pugui o que s'hagi de col·locar el pronom *es* depèn fonamentalment del verb de l'oració dominant, sense oferir, però, cap mena de classificació sistemàtica. Per altra banda, els treballs dedicats específicament al tema són encara molt pocs, alhora que es caracteritzen per oferir únicament solucions parcials al problema.

Una d'aquestes solucions, no definitiva, però sens dubte força encertada, l'ofereix Kemme¹. L'explicació d'aquest autor es pot resumir de la següent manera: aquelles subordinades en funció d'actant acusatiu, el contingut de les quals ha estat esmentat amb anterioritat o que almenys pugui considerar-se conegut o deduïble, es troben representades a l'oració dominant mitjançant l'element catafòric *es*. Es tracta d'una explicació que, com veurem en els exemples següents, pot aplicar-se també

¹. Hans-Martin Kemme, *Der Gebrauch des 'es' im Deutschen. Eine Darstellung für den Unterricht an Ausländer*, (München: Goethe-Institut, 1979), pp. 19-26.

al català, la qual cosa representa sens dubte una valuosa ajuda a nivell didàctic:

- (1) Ich bezweifle es, daß er kommt. (Ho dubto, que vingui.)
- (2) Ich weiß es nicht, wann er kommt. (No ho sé, quan vindrà.)

Mitjançant l'ús del pronom *es* a l'oració dominant, el contingut de la subordinada és tractat com a conegut i alhora comentat a l'oració dominant. Pot ésser que hagi estat expressat anteriorment, però també pot ésser simplement que el parlant el doni per conegut. Dit d'una altra manera: aquest *es* catafòric té en realitat també un valor referencial anafòric, que tant pot ésser textual com contextual.

En canvi, si el parlant vol expressar el contingut de la subordinada com a producte recent del seu pensament, el pronom *es* no apareix. El mateix succeeix en català:

- (3) Ich bezweifle, daß er kommt. (Dubto que vingui.)

Podem dir, doncs, que en aquests casos el pronom *es* anuncia subordinades d'actant acusatiu temàtiques, sobre el contingut conegut, previsible o deduïble de les quals, s'expressa quelcom de nou i d'important a l'oració dominant. Pel contrari, les subordinades que no van precedides de l'element *es* són remàtiques i constitueixen la informació nova que vol transmetre el parlant.

L'encert de la teoria de Kemme és indiscutible. Ara bé, com a explicació global de l'aparició o no aparició del pronom *es* resulta insuficient. En primer lloc, perquè caldria afegir que, quan la subordinada constitueix el tema de l'enunciat, l'ús del pronom és possible, però no pas imprescindible. En segon lloc, perquè amb la teoria exposada només es poden explicar aquells casos en què l'ús del pronom és realment facultatiu, en el sentit que la seva aparició o no aparició no afecta la correcció gramatical de la frase². Kemme sembla passar per alt que no són

². Aquesta delimitació del terme 'facultatiu' esdevé necessària, car, com ja hem vist, en aquests casos el fet d'usar o no el pronom comporta una diferència comunicativa important.

pocs els casos en què, independentment de la relació tema-remà, l'ús del pronom resulta o bé obligatori o bé impossible. Que aquests casos existeixen és un fet innegable.

Ara bé, per altra banda, el cert és que avui en dia estem encara molt lluny de poder afirmar amb total seguretat amb quins verbs exactament es produeix una cosa o l'altra. Només cal comparar, per exemple, les breus llistes que apareixen a les gramàtiques de Helbig/Buscha i Engel, per veure fins a quin punt arriba aquesta manca de seguretat³. Mentre que a la primera s'afirma que amb els verbs *ablehnen* i *lieben* l'ús del pronom es ha de considerar-se fluctuant, a la segona se'ns diu que amb aquests dos verbs l'ús del pronom és obligatori.

Sembla ser que són múltiples els factors que, a part de la relació tema-remà, poden influir en la possibilitat, la impossibilitat o la necessitat de fer ús del pronom es com a element catafòric davant de subordinades d'actant acusatiu. Fonamentalment se solen anomenar la morfologia del verb de l'oració dominant, així com la seva semàntica, el tipus d'actants que el poden acompanyar i, fins i tot, la longitud de l'oració dominant.

Erben, p.e., sosté que l'element es sol aparèixer de forma assídua amb els denominats verbs separables⁴, opinió no corroborada mai estadísticament i que és rebatuda per Ahlsson en funció dels resultats obtinguts de l'anàlisi de vint obres literàries, així com de diversos diaris i revistes de la segona meitat del segle XX⁵. Aquest mateix autor sosté en canvi que el pronom es apareix preferentment en companyia de verbs compostos no separables, d'entre els quals destaca els formats amb els

³. Vid. Gerhard Helbig i Joachim Buscha, *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, (Berlin: VEB Verlag Enzyklopädie, 1981), p. 86, i Ulrich Engel, *Deutsche Grammatik*, (Heidelberg: Julius Groos, 1988), p. 254 i s.

⁴. Vid. Johannes Erben, *Abriss der deutschen Grammatik*, (München: Hueber, 1961), p.64. La mateixa afirmació es continua trobant a l'onzena edició revisada de l'any 1972, p.596.

⁵. Lars-Erik Ahlsson, "'Es' als vorgegreifendes Objekt im modernen Deutsch", *Moderna språk*, 61, (1967), p. 371.

prefixos *ver-* i *er-*⁶. La validesa d'aquesta afirmació, així com la de les llistes de verbs que ofereix Ahlsson és si més no qüestionable, ja que l'autor no fa esment del nombre de vegades en què cada verb apareix acompanyat o no de l'element *es*, la qual cosa no permet de treure cap mena de conclusió sobre la significació real dels seus resultats. Per altra banda els exemples que ofereix apareixen descontextualitzats, de manera que tampoc no es pot esbrinar fins a quin punt l'aparició del pronom no pot ésser deguda en alguns casos a la relació tema-remà.

La longitud de l'oració dominant com a factor important és anomenada sobretot per Ballweg⁷ i Latour⁸. Ara bé, mentre que el primer afirma en termes generals que com més allunyat es trobi l'element *es* de la subordinada a la qual fa referència, major és la possibilitat de la seva aparició, el segon insisteix en el fet que l'afirmació de Ballweg només és correcta amb verbs dicendi et sentiendi que únicament vagin acompanyats del corresponent actant acusatiu en forma d'oració subordinada. Al meu entendre, l'opinió de Latour no deixa de ser més encertada que la de Ballweg, en definitiva, però, el seu valor és altament relatiu. En primer lloc perquè tampoc no ha estat mai corroborada estadísticament, en segon lloc perquè l'argumentació que aporta Latour sembla deixar totalment de banda la importància de la relació tema-remà, com ho veurem tot seguit. A fi de demostrar la seva teoria, Latour cita la frase "Er sagt es, daß er morgen kommt", qualificant-la no de totalment incorrecta, però sí almenys d'altament dubtosa pel que fa a la seva correcció. Penso que, sempre i quan la subordinada constitueixi el remà de l'enunciat, es pot anar més lluny que el propi Latour i qualificar la frase citada de totalment incorrecta; ara bé, si

⁶. Ibid.

⁷. Joachim Ballweg, "l: SE mit fakultativem Korrelat", a: Helmut Schumacher (Coord.), *Untersuchungen zur Verbvalenz. Eine Dokumentation über die Arbeit an einem deutschen Valenzlexikon*, (Tübingen: Narr, 1976), p. 248.

⁸. Bernd Latour, *Verbvalenz. Eine Einführung in die dependentielle Satzanalyse des Deutschen*, (München: Hueber, 1985), pp. 123 i s.

no és aquest el cas, i aquí és on al meu entendre falla l'argumentació de Latour, la frase en qüestió es pot considerar del tot vàlida gramaticalment. Per exemple com a resposta a la pregunta "Wer hat es gesagt, daß er morgen kommt?", resposta a la qual seria precisament el subjecte representat per "er" el rema de l'enunciat.

Si bé cal dir que la semàntica del verb, així com el tipus d'actants que el poden acompanyar, constitueixen sens dubte factors bastant més útils que la morfologia del verb o la longitud de l'oració dominant, el cert és que la sistematització d'aquests factors tampoc no es troba totalment desenvolupada, de forma que a curt i a mig termini ens haurem de continuar conformant amb l'elaboració de llistats força generals, sobretot pel que fa a l'àmbit de l'ensenyament de l'alemany com a llengua estrangera.

Per a l'elaboració dels llistats que s'ofereixen a continuació, s'ha partit dels que ja existeixen en alguns manuals de gramàtica⁹, corregint-los i ampliant-los en funció dels malauradament encara poc nombrosos treballs de caràcter estadístic sobre el tema¹⁰. En aquests llistats es fa una distinció entre ús impossible i ús obligatori del pronom *es*, trobant-s'hi únicament verbs amb els quals l'aparició o no aparició del pronom no es veu influenciada en absolut per la relació tema-remà.

Pel que fa a l'ús impossible del pronom *es*, Kemme anomena únicament els verbs de modalitat (verbs que es combinen sempre

⁹ Vid. fonamentalment Ulrich Engel, op.cit., p. 254 i s.; Gerhard Helbig i Joachim Buscha, op.cit., p. 86; Günther Schade, *Einführung in die deutsche Sprache der Wissenschaften. Ein Lehrbuch für Ausländer*, (Berlin: Erich Schmidt, 1985), pp. 240 i s.; Wolf-Dietrich Zielinski, *ABC der deutschen Nebensätze. Einführung und Übungen*, (München: Hueber, 1981), pp. 20-23; Bernd Latour, op.cit., pp. 120-124. També s'han tingut en compte i s'han corregit en cas de creure-ho necessari les indicacions que es troben a Ulrich Engel i Helmut Schumacher, *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*, (Tübingen: Narr, 1978).

¹⁰ Concretament s'han tingut en compte sobretot els treballs de Bjarne Ulvestad i Henning Bergenholtz, "'Es' als 'Vorgreifer' eines Objektsatzes", *Deutsche Sprache*, (Berlin), 7, (1979), pp. 97-116 i "'Es' als 'Vorgreifer' eines Objektsatzes, Teil II", *Deutsche Sprache*, (Berlin), 11, (1983), pp. 1-26.

amb un infinitiu amb 'zu', com ara *scheinen*, *pflegen*, etc.)¹¹. Efectivament, si exceptuem *verstehen* i *vermögen*, aquests verbs no poden aparèixer acompanyats de l'element catafòric *es*. Ara bé, el que Kemme no té en compte és que en realitat l'estructura d'infinitiu que els acompanya no representa un actant acusatiu, sinó un actant verbatiu, que és aquell que únicament pot ésser representat mitjançant un sintagma verbal. Per altra banda, en anomenar únicament aquests verbs, Kemme passa per alt l'existència innegable d'un nombre reduït de verbs amb els quals l'ús del pronom també esdevé impossible. Es tracta dels verbs *anfangen*, *antworten*, *beginnen* i *fürchten*, als que caldria afegir *denken*, *finden* i *glauben* amb el significat de 'meinen', així com el propi *meinen*.

Respecte d'aquests darrers, vull insistir que no estic d'acord amb Latour, quan en aquest context parla de verbs del dir i del pensar en general¹². Una impossibilitat real d'utilitzar l'element catafòric només es dóna amb els verbs esmentats, mentre que amb la resta (p.e. amb *sagen* o *vermuten*) l'ús de l'element catafòric es troba determinat per la relació tema-remà¹³.

La llista de verbs amb els quals l'ús del pronom es pot qualificar d'obligatori és molt més àmplia. Un primer grup el podem delimitar, seguint Latour¹⁴, en funció de la seva semàntica, així com dels actants concrets que els acompanyen obligatòriament. Es tracta dels següents verbs de judici que, a part de l'actant acusatiu en forma de subordinada, porten un actant nominal, un actant adjectival o un actant preposicional:

¹¹. Hans-Martin Kemme, op.cit., p. 24.

¹². Bernd Latour, op.cit., p. 123.

¹³. Per altra banda, aquí caldria preguntar-se si la subordinada regida pels quatre verbs esmentats no constitueix en realitat un actant verbatiu en lloc d'un actant acusatiu.

¹⁴. Bernd Latour, op.cit., p. 121.

ansehen als; betrachten als; bezeichnen als; empfinden als; erachten als; aufnehmen; finden; nennen; erklären für; halten für; rechnen zu; zählen zu.

Respecte d'aquests verbs cal afegir, però, cosa que incomprendiblement no fa Latour, que quan l'actant nominal, adjectival o preposicional ocupa el primer lloc de l'oració, sí que existeix, depenentment de la relació tema-remà, la possibilitat d'elidir el pronom:

(4) *Als unverständlich bezeichnete er, daß die Teilnehmer so wenig Interesse aufwiesen.*

L'ús del pronom també resulta obligatori amb els següents verbs i sintagmes verbals:

ändern, anrechnen; aufgeben; aushalten; begrüßen; beklagen; einrichten; ernstnehmen; erleichtern; erschweren; ertragen (davant de subordinades d'infinitiu); fertigbringen; genießen; gernhaben; hassen; hinnehmen; leisten; lieben; mögen; schaffen; schätzen; übernehmen; überlassen; unterlassen; unternehmen; verantworten; zuwegebringen.

leicht/schwer/satt haben; sich erlauben können; sich leisten können; (nicht) ertragen können; nicht verdienen können; nicht/kaum erwarten können; sich angelegen sein lassen; sich gefallen lassen; sich nicht nehmen lassen; nicht dazu kommen lassen; teuer/mit dem Leben bezahlen müssen; zur Last legen; leicht/schwer/ möglich...machen; auf sich nehmen; sich zu Herzen nehmen; in die Hand nehmen.

Finalment, cal assenyalar que l'aparició del pronom queda totalment descartada si l'oració subordinada es col·loca davant de la dominant:

- (5) Daß er versetzt werden soll, hat er erst gestern gehört.
(6) Wann er kommt, weiß ich nicht.

Una excepció a aquesta regla la constitueixen els casos en què l'actant acusatiu es troba representat per una subordinada adverbial condicional o de temps. En aquests casos, el pronom apareix sempre, fins i tot quan l'oració dominant precedeix la subordinada:

- (7) Wenn du es nicht schaffen würdest, würde ich es bedauern.
(8) Ich würde es bedauern, wenn du es nicht schaffen würdest.
(9) Ich hörte es nicht, als Peter hinausging.

En realitat succeeix el mateix en català. Podríem dir que en aquests casos l'element catafòric s'encarrega de caracteritzar com a actant acusatiu unes subordinades que des d'un punt de vista formal haurien de ser interpretades com a circumstants.

Els llistats que s'ofereixen en aquest treball no es poden considerar en absolut complets, ni tampoc irrefutables. Una solució més o menys definitiva del problema que permetés d'ampliar-los, així com fins i tot de corregir-los, només la poden aportar treballs que abordin el tema a partir de l'anàlisi d'un corpus extremadament ampli, així com d'enquestes entre parlants nadius, i que avaluïn els resultats mitjançant els procediments estadístics adequats.